

Региональной научной-практической конференция
«I Сибиряковской аабылар»

Доклад аата
«Спорт М.Н. Сибиряков олобугар»

Толордо: Сутаков С.П.
Физкультура уонна ОБЖ учуутала.

2023 с.

Иһинээ5итэ

Кириитэ.....	3
Бастакы баа. М.Н. Сибиряков оло5уттан	3
Иккис баа. Тустуу легендата	4
Тумук	6
Туйаныллыбыт литература	6

Кириитэ

Былыр-былыргыттан сахалар ураты тулуурдаахтарынан, кыайыгастарынан-хотугастарынан биллэллэр. Ол да иһин кус быһыйдар, ат бөҕөстөр төрөөн-үөскээн ааспыттарын уонна көлүөнэттэн көлүөнэбэ да итинник аатырар-сурабырар күүстээхтэр, быһыйдар баар буолалларын үгүстүк истэбит, билэбит. Сахалар халбас харатын курдук сымса, Ньургун Боотурдуу күүстээх-уохтаах буолуубутугар, төрүт буолбут хапсаҕайдаһан тустуубут, көңүл тустуу араас албастарын, ньымаларын түргэнник, бигэтик ылына охсуубутугар уонна көңүл тустуунан аатырарбытыгар-сурабырарбытыгар төрүт, тирэх буолбута чуолкай.

Онон сиэттэрэн мин «Спорт М.Н. Сибиряков олобугар» диэн теманы кэпсииргэ быһаарыныны ылыммытым.

Биьиги оскуолабыт 2021 сыллаахтан М.Н.Сибиряков аатын сүгэр. Ол эрэн билиэци улаатан эрэр оскуола оболоруттан М. Н. Сибиряков диэн кимий диэтэххэ абыһах обохоруй биэрэрэ буолуо. Мантан билиэци оболор тереебут дойдularын историятын учугэйдик билбэттэрэ кестер.

Улэм актуальноба: Максим Николаевич Сибиряков аатын уйэтитии, дьонно -сэргэбэ билибиннэрии. Биьиги улууспут киэн туттар кийитин ахтан - санаан аабырбыт наадалаах ди саныбын.

Улэм сыала: М. Н. Сибиряков спортивной олобун уерэтии.

Соруктарым:

- Олобун туьунан билсиьии
- Спорт М.Н.Сибиряков олобор

I баба. Максим Николаевич Сибиряков олобуган

Максим Николаевич 1933 сыл кулун тутар 15 кунугэр Чурапчы улууьун Соловьев нэбилиэгин Мырылатыгар холкуостаах ыалга тереебутэ. Оскуолаба 1941 сыллаахха киирбитэ. Обо сааһа, бэйэтин саастылаахтарын курдук, сэрии ыар кэмигэр ааспыта, хоргуйууну, өлүүнү-сүтүүнү уон саастаах уолчаан эт хараьынан көрбүтэ. Элбэх уруу-аймах суох, аьабыт эрдэ өлөн, наар ийэбин батыһан хотонно үлэлээн улааппыт.

Мындабаайы сэттэ кылаастаах оскуолатын бүтэрэн, 1949 сыллаахха « Аптанамыйа 10 сыла» холкуос чилиэнэ буолбута. 1954 сыллаахха Чурапчы педучилищетын бүтэрэн, Аллараа Халыма оройуонун Андрюшкино беьуелэгэр ананан учууталынан тийьбитэ. Училищеба уерэнэр сылларыгар успуордунан дьарыктанара, хапсабайга кенул тустууга талаана арыллыбыта. Чурапчы улууьуган бастакынан хапсабайга Саха сирич чемпиуен буолбута. Онно икки сыл үлэлээн баран, дойдугар тенен кэлэн, холкуоска туулээхчиттии сырыттабына, Дмитрий Петрович Коркин ыныртаран ылан, тустуу

эйгэтигэр киллэрбитэ. Ити 1956 сыл ахсынньы ый этэ. Мантан сабаламмыта- улуу тириэнньэри керсен, Максим Николаевич улахан успуортка ситибиитэ, тахсыыта. Кини-Дмитрий Петрович эрчийэн табаарбыт бастакы уерэнээччитэ, ереспубулукэ5э 50-сс кенул тустуу сайдарыгар акылаатын уурсубут тустууктартан биирдэстэрэ буолар. Кенул тустуунан дьарыктанан олох киэн аартыгар уктэммитэ.

Максим Николаевич Мэнэ-Ханалас оройонугар Горькай аатынан холкуоска кылаабынай ветеринарынан уонна бэрэссэдээтэли солбуйааччынан, Уус-Алданна Герой Егоров аатынан холкуоска бэрэссэдээтэлинэн, Алексеевскай уонна Чурапчы оройуоннарыгар райсовет исполкомун бэрэссэдээтэлинэн уонна Аммаҕа райком бастакы сэкирэтээринэн үлэлээбитэ.

Улэһит буолуоҕуттан, быраҕыллыбыт сирдэри туһаҕа таһаарыынан, кураан сирдээх илин энэр улуустарга күөллэри үөскэтиинэн элбэхтик дьарыктаммыта. Бу боппуруос туһунан хаһыакка элбэх ыстатыйаны суруйбута. Бастакы ыстатыйата 1971 сыллаахха «Сир бухатыыр. Кини күүһүн толору туһаныахха» диэн, «Кыым» хаһыакка бэчээттэммитэ.

Максим Николаевич саамай таһаарыылаахтык үлэлээбит сиринэн Амма оройуонун ааҕара. Ол курдук, Амма кырыс сирин туһаҕа таһаарыыга улахан үлэни ыппыта. Республика араас оройуоннарыттан комсомольскай путевоканан элбэх ыччат кэлэн үлэлээбитэ. Бизс сана бөһүөлөк тутуллубута. 12,5 тыһыынча гектар ходуһа, бааһына оноһуллубута. Хайа да оройуонна үтүө суобастахтык үлэлээн, тыа сирин сайдыытыгар үгүс сыратын биэрэн дьон-сэргэ ытыктабылын, махталын ылыан ылар.

II баа. Тустуу легендата

Күүс-уох, мындыр-өй өттүнэн уратытык мааныламмыт айылҕа киһитэ.

«Махсыым холоукката» диэнинэн тустуу эйгэтигэр бэрт үчүгэйдик биллэр «кыбытар» албаһынан Сойуус, аан дойду бухатыырдарын охтортоон «ууга-уокка»түһэртирэ. Улахан Сойууска, Арассыыйаҕа миэстэлэспэтэх буолан, бэйэтин ситиһиилэрин куруутун тардына соҕус этээччи.

Тустууга олус махтанар. «Салайааччы буолуохтаах диэн өрө анһан иһэллэр. Салайааччы буолуо суох этим. Тустуу миигин аһаппыт киһитэбин»,- диэн тыллаах. Тустууга сыратын биэрбитэ, этэ-хаана илдьирийбитэ элбэх. Тапталлаах Сахатын сирин көмүскээн 125 тустубута, онтон 101 кыайбыта, 24 кыайтарбыта. Арассыыйа, Сойуус 24 куораттарын, ССРС 11 союзнай өрөспүүбүлүкэлэрин көбүөрдэригэр тахсыбыта. Ол былаһын тухары төһөлөөх сырата-сылбата, эрэйэ, этэ-хаана алдьаммыта буолуой?!

Сахаҕа бөдөн киһи. Илиитигэр күүстээбэ биллэр.

«Барахан ыйааһынна тустубут буолан улахан көрдөрүүнү ситиспэтэҕим»,- диир да, 1957 с., ити аата, 61 сыллааҕыта, манна Саха сиригэр Магадантан аан бастаан атын сиртэн тустууктар кэлбиттэрэ. Онуоха диэри атын сиртэн биир да тустуук кэлэ илик этэ. Онно, Саха сириттэн аҕыс буолан тустаннар, Магаданнары 5:3 кыайбыттара. Ол иһигэр, Максим Сибиряков эмиэ кыайбыта. Сахалартан бастакынан Николай Гоголев, Ким Марков, Максим Сибиряков буоланнар иккис разряд нуорматын толороннор, тута, национальной герой буола түспүттэрэ! Уулуссаҕа экирэтэ сылдьан көрөллөрө. «Оо, дьэ, ити ааттаах Сибиряков сылдьар!»,- диэн тыа уолун симиитиннэрэн, долгуталлара. Оннук, биллиилээх дьон буола түспүттэрэ.

1958 с. 87 кг Россия «Урожайыгар» иккис миэстэ буолан турар. 1961 с. ССРС «Локомотив» уопсастыбатыгар чөмпүйүүннээбитэ. 79 кг 1962 с. Россияҕа алтыс миэстэ буолбута. Ону таһынан, 1962, 1963 сс. Сибиир, Дальнай Восток - Уралтан бэттэх улахан турнирга 87 кг бастаабыта. Оччолорго, Дальнай Восток тустуута сүрдээх күүстээх этэ. Хабаровскай, Владивосток, Магадан, Благовещенскай, Комсомольск-на-Амуре куораттар күүстээх тустууктардаахтара. Киһи мыыммат, кырата суох көрдөрүүлэрэ. Ити кыайыылара Саха сирин хамаандатыгар олус туһалаах, кыайыы очколарын аҕалбыттара.

Илии, сис күүһэ быһаарар оруоллааҕын этэр. 55-60 кг вагонетка баарын хас сарсыардаттан кизээннэ диэри сылы быһа тиниктэһэн, күүһүрбүт-уоҕурбут. 83 кг анаар илиитинэн анньар буола күүһүрбүт. Дьарыга диэн ол вагонетка эрэ. Саха сиригэр баһыйтарбатаҕын төрүөтэ онно сытар. Утарсааччыларын түүтэх курдук харбаталыыра. Ону, сэттэтэ бастаабыта да элбэҕи этэр.

«Холуоккалааһын» саамай туттар албаһа. Москваттан кэлэ сылдьар спорт маастара Иван Морозов үөрэппит. Хас да түгэnnэр баалларыттан билиһиннэрдэххэ, ол ньыматын аан бастаан 1957 с. Кавказ уолаттарыгар туттан турар. Үлтү кумалаан кэбиһиэхтэрин сүр баҕалаах, дойду күүстээх тустууктара Михаил Гагиевка, Россия чөмпүйүүнэ Агаевка бэриммэтэҕэ, тэnnэһитэлээбитэ. Күүһүн хачайдаабыта туһалаабыта. Киһи хайгыы көрөр былчыннаммыта. Орто-Азия куораттарыгар үчүгэйдик тустубута. «Кыбытытынан» үс Советскай Сойуус чөмпүйүүннэрин кытта тэnnэ тустубута. Олортон иккилэрэ аан дойду таһымнаах тустууктар. Билбэттэр, сэнииллэр. Аатырар Балавадзены кыайбыт аан дойду таһымнаах, Сойуус чөмпүйүүнэ армян тустуугун үс мүнүүтэ кыбытан сытыарбыт. Гонг быһаабыт. Чыыстай уурардааҕа хаалан турар. Аннараа бухатыыр бөҕөс, бэрдин бэрт, туран, сынньанан, тыын ылан баран, салгыы тустууга нэһиилэ 4:3 хоппута. Ити 79 кг ыйааһынна. ССРС чөмпүйүүнэ Михаил Мекбурзовы кыбытан охторор, ону «төкүнүс гыннарыахпын сөп этэ да, бу үлүгэрдээх улуу тустуугу, ССРС элбэх төгүллээх чөмпүйүүнүн, призерун, ону кыайдахпына сүрэ да бэрт буолсу», - санаа киирэн,

кэтэмэбүйдээн, кыбытаат да тээрэ түспэккэ, ньачаас икки ардыгар тохтоон ылбыт. Ол икки ардыгар уопутгаах бөбөс ону билээт, тура биэрбит уонна очко биэрэн хотторон кэбиспит. Онтон, ССРС чөмпүйөөнун Алексей Семкины, 87 киилэбэ Казахстанна туста сылдьан, кыбытан баран көбүөргэ түөртэ эргиппит. Оччолорго биир захватка икки очкону эрэ биэрэллэрэ. Хапсыһыы бүшпүтүгэр, судьуйалар балыйаннар, сымыйанан сэрэтии биэрэннэр тэннээн кэбиспиттэрэ. Дальнай Восток чемпионата Дьокуускайга буолбутугар, дьэ, онно көрдөртөөбүт, утарсааччыларын барыларын «кыбыталаан», ыраастык кыайталаабыт.

Тумук

Тумукпэр этиэм этэ, Максим Сибиряков бөбөс быһыытынан, Саха тустуута сайдарыгар оруола улахан. Саха тустуутун акылаатын уурсубутунан улаханник киэн туттуон тутгар!

Кини курдук спортка урдук ситиһиилэрдээх Сэргэ-Бэс оскуолатын Евгений Удин

Туһаныллыбыт литература

1. Интернет ситимэ [Абам Максим Николаевич Сибиряков туһунан - "Дьулурбан" хаһыат \(dzulurgan.ru\)](http://dzulurgan.ru)
2. Кыым хаһыат [Максим Сибиряков: дьылбата, былаас, олох туһунан санаалара \(kuyum.ru\)](http://kuyum.ru)
3. Олобун онкуллара кинигэтииттэн.

Сэргэ-Бэс оскуолатын 5 - 8 кылаас уерэнээччилэригэр аналлаах ыйытык.

1. Биьиги оскуолабыт ким аатын сугэрий?
 - А). Максим Николаевич Сибиряков;
 - Б). Михаил Никифорович Сибиряков;
 - В). Макар Никлаевич Сибиряков.
2. Биьиги оскуолабыт хас сылтан М.Н. Сибиряков аатын сугэрий?
 - А). 1998 сылтан;
 - Б). 2019 сылтан;
 - В). 2021 сылтан.
3. М.Н. Сибиряков хаьан, хас сыллаахха кун сирин кербутэй?
 - А). Кулун тутар 15 кунугэр, 1933 сыллаахха;
 - Б). Муус устар 15 кунугэр, 1943 сыллаахха;
 - В). Ыам ыйын 15 кунугэр, 1953 сыллаахха.
4. М.Н. Сибиряков бастакы тренера ким этэй?
 - А). Тустууга Саха сирин утуелээх тренера Михаил Степанович Скрыбин;
 - Б). Тустууга Саха АССР, РСФСР, СССР утуелээх тренера, Саха АССР утуелээх учуутала Дмитрий Петрович Коркин;
 - В). Российской империя биир биллэр тустууга Иван Максимович Поддубный.
5. М.Н. Сибиряков ханнык спорт керуннэригэр спорт маастарын нуорматын толорбутун билэбит?
 - А). Кенул тустуу, хапсабай;
 - Б). Кенул тустуу, мас тардыьы;
 - В). Хапсабай, мас тардыьы.